

# Kochanowski, Jerzy

---

„Studenten und >>Judenfrage<< im Deutschen Kaiserreich. Die Entstehung einer akademischen Trägerschicht des Antisemitismus”, Norbert Kampe, Göttingen 1988 : [recenzja]

---

Przegląd Historyczny 82/3-4, 555-556

---

1991

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

wewnątrz samego państwa zuluskiego, jego struktura oraz podstawy gospodarcze. Ten stan rzeczy znajduje odbicie w treści omawianego opracowania. Potraktowaniu tych problemów w sposób bardziej rozległy stoi na przeszkodzie brak badań szczegółowych. Z drugiej strony ujawnienie niedostatków istniejącej literatury jest również pewnego rodzaju zaletą prac mających ambicje syntezy. W rezultacie znaczy to jednak, że dużo jeszcze musi być zrobione, aby w przyszłości stworzyć pełniejszą wersję historii Natalu.

G. W.

*Die russische Entdeckung der Schweiz: Ein Land, in dem nur gute und ehrbare Leute leben*, hrsg. von Jewgeni N e t s c h e p o r u k, Limmat Verlag Genossenschaft, Zürich 1989, s. 365.

Szwajcaria była w XIX i na początku XX w. jednym z tych państw, które stosunkowo często odwiedzali przedstawiciele rosyjskich elit. Obok pobytów o charakterze turystycznym i leczniczym w wyższych uczelniach republiki alpejskiej zdobywało wiedzę wielu studentów a zwłaszcza studentek z Rosji. W ojczyźnie Wilhelma Tella znajdowało też schronienie wielu antagonistów carskiego samowładztwa.

Omawiana praca stanowi zbiór relacji z pobytu w Szwajcarii kilkudziesięciu osób. Spotykamy tutaj m. in. nazwiska Lwa Tolstoja, Mikołaja Gogoła, Mikołaja Turgieniewa, Piotra Czajkowskiego, Ilii Riepina, Aleksandra Skriabina, Michała Bakunina, Mikołaja Czermyszewskiego. W pracy został też zamieszczony stosunkowo dobrze znany list Włodzimierza Lenina do szwajcarskich robotników.

Ponieważ książka jest tłumaczeniem pracy wydanej wcześniej w Związku Radzieckim czynnik ideologiczny uwydatnia się w niej niestety dość często. Zresztą częściowo dobór autorów relacji a zwłaszcza zaprezentowany wybór relacji wydaje się mieć charakter subiektywny. Tak np. zbyt mało miejsca w naszym odczuciu, poświęcono szwajcarskim impresjom Mikołaja Karamzina, którego zasługi w propagowaniu wśród Rosjan uroków Szwajcarii są na pewno duże.

W pracy dotkliwie odczuwa się brak pogłębionego komentarza, gdyż trudno za taki uznać jednostronnie ukierunkowane uwagi szwajcarsko-rosyjskiego małżeństwa Nadii i Hansa H u o n - k e r. Dostrzega się tam jeszcze typowe dla Rosjan widzenie Szwajcarii — przez pryzmat pobytu w niej Włodzimierza Lenina. Stwierdzenie to odnosi się i do poczynionej w 1986 r. przez Fiodora B u r l a c k i e g o prezentacji Genewy. Niewątpliwie najwartościowsze są relacje o Konfederacji datujące się sprzed 1917 r. Swoją drogą wyrazić można tylko zdziwienie, że wydawnictwo Limmat zdecydowało się na druk pracy w wersji identycznej niemalże jak dla czytelnika radzieckiego. Niemieckojęzyczny czytelnik, nie orientujący się dostatecznie w dziejach Rosji i Związku Radzieckiego, winien otrzymać obszerny komentarz do poszczególnych relacji, które niekiedy mają wręcz propagandowy charakter. Ta bardzo starannie wydana praca jest bez wątpienia książką wartą lektury, choć prezentowany w niej obraz republiki alpejskiej i kontaktów szwajcarsko-rosyjskich czy też radzieckich nie zawsze jest w pełni wiarygodny.

M. A.

Norbert K a m p e, *Studenten und „Judenfrage“ im Deutschen Kaiserreich. Die Entstehung einer akademischen Trägerschicht des Antisemitismus*, Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen 1988, s. 327.

Jest to zmieniona i rozszerzona wersja dysertacji obronionej w 1983 r. w Zentrum für Antisemitismusforschung, Technische Universität Berlin. Autor, uczeń Reinharda Rürupa, rozwija jeden z wątków sygnalizowanych już w pracach swego mistrza (R. R ü r u p, „Emanzipation und

Antisemitismus, Studien zur „Judenfrage“ der bürgerlichen Gesellschaft“, Göttingen 1975). Praca oparta na szeroko zakrojonych badaniach źródłowych przedstawia istotny problem społecznej historii Niemiec ostatniego dwudziestolecia XIX wieku – emancypacji społeczności żydowskiej i instytucjonalizacji po roku 1870 politycznego antysemityzmu – ukazując przebieg tego procesu na terenie wyższych uczelni. Autor wykazuje wyraźnie widoczny związek pomiędzy wewnątrzpolitycznym „punktem zwrotnym” lat 1878–1879 i zaczynającym się po roku 1880 kryzysem kształcenia akademickiego a wzrostem studenckich nastrojów antysemickich.

Praca podzielona jest na dwie części. Pierwszą autor poświęca politycznym kontekstom powstania i błyskawicznego rozwoju studenckiego antysemityzmu oraz jego zapleczu społecznemu i gospodarczemu: akademickiemu rynkowi pracy, przebiegom typowych karier (lekarze, prawnicy, nauczyciele, teologowie), szybkiemu wzrostowi liczby studentów – co przy kryzysie kształcenia uniwersyteckiego stwarzało atmosferę zagrożenia i „żydowskiej konkurencji”. W części drugiej N. K a m p e analizuje zbieżność pomiędzy politycznym antysemityzmem a studenckim tradycjonalizmem. Autor zajmuje się tutaj stosunkiem poszczególnych związków i korporacji studenckich (od politycznych po naukowe i hobbystyczne) oraz miejscem studentów – Żydów na tle ogółu niemieckiej społeczności akademickiej.

Zastanawia tylko praktyczne pominięcie faktu studiowania w niemieckich wyższych uczelniach, szczególnie technicznych, licznych Żydów z Królestwa Polskiego i Rosji. Żydzi wschodni stali się wprawdzie wyraźnym problemem dopiero na początku XX stulecia, jego korzeni należy jednak szukać już w okresie analizowanym przez autora.

Zwraca uwagę aneks (s. 281–323) z reprezentatywnym wyborem tekstów źródłowych i publicystyki z lat 1885–1904.

Praca zaopatrzona jest w aparat naukowy, indeks osobowy i rzeczowy. Bezsprzecznie równoprawną częścią pracy jest bibliografia (s. 258–280), będąca pełnym chyba wykazem literatury przedmiotu, przede wszystkim współczesnej wypadkom publicystyki.

J. K.

*Overseas migration from East–Central and Southeastern Europe 1880–1940*, wyd. Julianna P u s k a s, Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae 191, Budapest 1990.

Emigracja z ziem polskich, rozpoczęta w drugiej połowie XIX w. była, nie tylko ze względów formalnych ale i gospodarczo-społecznych, częścią emigracji z wielonarodowych państw zaborczych. Jednoznaczne wyodrębnienia emigracji polskiej, czy to pod względem narodowym czy terytorialnym napotyka na trudności i wynika raczej z przyjętego modelu „historii narodowej” niż z analizy historycznej. Masowa emigracja z ziem polskich stała się po 1918 r. emigracją z Polski, ale nie wiemy na ile trwale były dawne tendencje regionalne. Bez wątplenia emigracja polska była fragmentem wielkiego ruchu, który objął w tym czasie prawie całą Europę Środkową, Południową i Wschodnią. Poszczególne nurty emigracji upodobnia nie tylko wspólna podróż wielojęzycznej gromady wychodźców z portów Bremy, Triestu i Hamburga do wspólnego dla większości celu. Podobne było także ich chłopskie pochodzenie, zbieżne przyczyny wyjazdu, grupy etniczne, jakie tworzyli w kraju osiedlenia itd. Oczywiście nie brak i cech specyficznych dla danego, narodowego czy regionalnego strumienia emigracji. Jednakże i podobieństwa i różnice, właściwie zestawione, pomagają lepiej zrozumieć poszczególne nurty jak i ogólne mechanizmy migracji.

„Overseas migration” jest zbiorem referatów z konferencji, która odbyła się w Budapeszcie w roku 1984 i rozwijała tematy podjęte trzy lata wcześniej na podobnej sesji w Krakowie. Znane we wszystkich krajach naszego regionu tempo prac wydawniczych sprawiło, że treści wystąpień wchodzi do szerszego obiegu dopiero teraz.